

Talış Florasının Üçyarpaq Yonca (*Trifolium* L. S.L.) Növlərinin Taksonomik İcmalı

E.M. Qurbanov^{1*}, K.A. Məmmədیارova²

¹Bakı Dövlət Universiteti, akademik Z. Xəlilov küç., 23, Bakı AZ1148, Azərbaycan;

*E-mail: elshad_g@rambler.ru

²AMEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutu, Azadlıq prospekti, 155, Bakı AZ1106, Azərbaycan

Məqalədə ilk dəfə olaraq ekspedisiya, herbari və ədəbiyyat məlumatlarının kritik təhlili nəticəsində Lənkəran botaniki-coğrafi rayonunda yayılan Üçyarpaq yonca (*Trifolium* L. s.l.) cinsinin taksonomik icmalı verilir. Müəyyən edilmişdir ki, bu bölgədə *Trifolium* L. cinsi 4 yarım cins, 9 seksiyyaya toplanan 39 növ və 14 növmüxtəlifliyi ilə təmsil olunur. Hər bir növün prioritet adı, ilk mənbəyi, əsas sinonimləri, nomenklatur tipi və coğrafi tipi, həyat forması, fenofazası, biotopu, xromosom sayı və əhəmiyyəti haqqında məlumat verilir. Statusu və yayılması mübahisəli olan növlərin gələcək tədqiqatlarla dəqiqləşdirilməsi zərurəti də qeyd edilmişdir.

Açar sözlər: Talış, paxlakimilər, üçyarpaq yonca, taksonomiya, cins, növ

GİRİŞ

Trifolium L. s.l. cinsinin Avrasiya və Afrikanın, xüsusən, Aralıq dənizi ölkələrinin, mülayim isti və subtropik ölkələrində yayılan 255 növü vardır (Zohary, 1984; Яковлев, 1991; Yakovlev et al., 1996; Gillett, Taylor, 2001). Qafqaz florasında 57 (Гроссгейм, 1952), Şimali qafqazda - 46 (Магулаев, 2001), SSRİ-nin Avropa hissəsində (Şərqi Avropa) - 40 (Бобров, 1987), Gürcüstanda - 40 (Лачавили, 1981), Ermənistanda-30 (Мирзоева, 1962) növü yayılmışdır. Türkiyə florasında 94-102 növ (Zohary, 1970), İran florasında - 52 növ (Salimpour Fahimeh et al., 2007) qeydə alınmışdır. Bəzi növləri cırlaşır və ya adventiv halda da rast gəlinir.

Cinsin makrotaksonomik təsnifatı, yəni onun müstəqil cinslərə, yarım cinslərə, seksiyalara və sekiyalara bölünməsinə əsasən alimlər arasında fikir ayrılıqları vardır (Savi, 1810; Seringe, 1825; Presl, 1831; Lojaccono, 1883; Hossain, 1961; Zohary, 1970; Zohary, Heller, 1984; Ellison Nick W. et al., 2006). Bəzi botaniklər bu cinsi yarım cinslərə və seksiyalara ayırmış (Бобров, 1945, 1987; Гроссгейм, 1952), bəziləri isə (Росков, 1990; Əsgərov, 2016) cins daxili makrotaksonları müstəqil cinslər statusunda qəbul etmişlər: *Trifolium* L. s.str., *Amoria* C. Presl, *Chryaspis* Desv., *Calycomorphum* Presl, *Galearia* Presl.

Üçyarpaq yonca cinsində makrotaksonların statuslarının dəqiqləşdirilməsi makromorfoloji (Əsgərov, Hüseynova, 2012; Пovyдыш и др., 2014) tədqiqatlarla yanaşı biokimyəvi (Alston, 1966), hemotaksonomik (Turner, 1969; Казаков, Джумырко, 1979; Polhill, 1994), karioloji (Britten, 1963; Chen Chi – Chang, Gribson, 1971), palinoloji

(Бобров, 1967), anatomik (Белашова, Шпанько, 2012), molekulyar-genetik (Pennington et al., 2000; Ellison Nick et al., 2006), toxumun mikromorfoloji tədqiqi (Salimpour Fahimeh et al., 2007) metodları ilə də dəqiqləşdirilmişdir.

“Azərbaycan florası” əsərində (Халилов, 1954) bu cinsin 43 növü haqda məlumat verilir. Sonralar Ə.Хəlilov (Халилов, 1972), Y.Roskov (Росков, 1989; 1990) və digər botaniklər Azərbaycandan daha bir neçə üçyarpaq yonca növlərini aşkar etmişlər. Son araşdırmalara əsasən (Əsgərov, 2006; 2011; 2016; Əsgərov, Hüseynova, 2012; Аскеров, 2014) respublika florasında cinsin 50 növünə rast gəlinir.

Cinsin növlərinin Azərbaycanın botaniki-coğrafi rayonları üzrə paylanmasının təhlili göstərir ki, ən çox növlə Lənkəran bölgəsi (Talış florası) təmsil olunur - 37-39 növ və ya respublikada yayılan üçyarpaq yonca növlərinin 78%-ə qədəri. Bu bölgədə rast gəlinməyən əksər növlər isə *Lotoidea* seksiyasına aiddirlər. Bunun da əsas ekocografi səbəbi həmin növlərin Qafqazın daha yüksək dağ fitosenozlarına uyğunlaşmalarıdır.

MATERIAL VƏ METODLAR

Azərbaycan MEA Botanika və Genetik Ehtiyatlar İnstitutlarının Herbari fondlarında (BAK, AGRİ) saxlanılan və eləcə də, son illərdə toplanılmış Üçyarpaq yonca (*Trifolium* L.) cinsi üzrə ekspedisiya materialları tənqidi təhlil edilmişdir. İşdə müqayisəli morfoloji, sistematik, botaniki və digər metodlardan istifadə olunmuşdur. Növlərin nomenklaturası «Флора Азербайджана» (Халилов, 1954), “The genus *Trifolium*” (Zohary et al.,

1984), “Azərbaycanın bitki aləmi” (Əsgərov, 2016) kitablarına və beynəlxalq informasiya məlumatlarına (İPNI) əsasən dəqiqləşdirilmişdir. Toplanma koordinatları Garmin eTex 20 modeli GPS-lə qeydə alınmışdır.

NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Hazırda cinsin sistemləri içərisində ən çox qəbul olunanı M. Zohary və D. Heller (Zohary, Heller, 1984) tərəfindən təklif edilmiş sistemdir. Lakin, sonralar Lana Zoric, Ljiljana Merkulov, Jadranka Lukovic, Pal Boza (Lana Zoric et al., 2012) işıq və elektron mikroskopunda cinsin müxtəlif seksiyalarına aid növlərinin anatomik quruluşunu tədqiq edərək, eləcə də, N. Ellison, A. Liston, J. Steiner, W. Williams və N. Taylor (N. Ellison et al., 2006) cinsdaxili taksonlara aid bir çox növləri molekulyar-genetik üsulla, İran botanikləri Ç.Mostafavi və F. Sharifnia (Salimpour Fahimeh et al., 2007) əsasən *Lotoidea* seksiyasına aid növlərin toxumlarını işıq və elektron mikroskopunda tədqiq edərək cinsin makrotaksonlarının sistematikasına bəzi əlavələr etmişlər. Hər iki üsulla aparılan tədqiqatlar cinsin 5 müstəqil cinsə - *Trifolium L. s.str.*, *Amoria C. Presl*, *Chrysaspis Desv.*, *Calycomorphum Presl*, *Galearia Presl*. (C.Presl, 1831; Бобров, 1967; Əsgərov, 2016) və ya 4 yarımcinsə - subgen *Trifolium L.*, subgen. *Chronosemium* (Ser.) Peterm., subgen. *Galearia* (C.Presl) Hossain, subgen. *Calycomorphum C.Presl* (Бобров, 1987) ayrılmasını məqsədəuyğun hesab etmişlər. Şimali Qafqaz Üçyarpaq yoncalarını öyrənən A.Y.Maqulayev də (Магулаев, 2001) cinsin klassik sistemini, yəni *Trifolium L. s.l.* qəbul etməyi məqsədəuyğun hesab etmişdir. Anatomik, molekulyar-genetik və toxumun mikromorfoloji struktur xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi və bizim son illərdə növlərin morfo-bioloji dəyişkənliyi üzrə apardığımız tədqiqatlar (Əsgərov, Hüseynova, 2012; Əsgərov,

Hüseynova, Məmmədyarova, 2015; Məmmədyarova, Əsgərov, 2017) və təbiətdə aparılan monitorinqlər bu cinsin Talış növlərini 4 yarımcinsə (subgen *Trifolium L.*, subgen. *Calycomorphum C.Presl*, subgen. *Galearia* (C.Presl) Hossain, subgen. *Chronosemium* (Ser.) Peterm.) və onlara aid 9 seksiyalara (sect. *Stenostoma* Gibelli et Belli, sect. *Prosbatostoma* Gibelli et Belli, sect. *Trifolium* (sect. *Trichostoma* Bobr., sect. *Hiantia* Bobr.), sect. *Lotoidea* Grantz. (sect. *Amoria* (C.Presl) Lojac), sect. *Micrantheum* (C. Presl) Gib. et Belli, sect. *Vesicastrum*, *Calycomorphum* (C.Presl) Griseb., sect. sect. *Galearia* (C.Presl) Godr., sect. *Chronosemium Ser.*) ayırmağın daha filogenetik olmasını göstərir. Apardığımız monitorinqlər və makromorfoloji, eləcə də bioekoloji tədqiqatlar *T. subterraneum* növünü özündə birləşdirən *Trichosephalum Koch* seksiyasını yarımcins rəqində qəbul olmasının daha düzgün olmasını göstərir (subgenus *Galearia* (C.Presl) Hossain). Qeyd edək ki, bu cinsə aid Atlantik-Aralıq dənizi areal tipli *T. subterraneum* bir çox fərqli morfoloji xüsusiyyəti ilə yanaşı (çiçəyin morfoloji və anatomik quruluşu, molekulyar-genetik xüsusiyyəti) çox maraqlı ekoloji xüsusiyyətləri (çiçəkləri yetişəndə çiçək qrupu torpağa daxil olur və paxlası orada yetişir – geokarpiya yaxud geotropizm hadisəsi) onu müstəqil cins statusunda verməyə də imkan verərdi. Bu növ torpağın keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında və qiymətli yem bitkisi kimi bir çox xarici ölkələrdə geniş becərilir.

Trifolium-dan ayrılaraq müstəqil cins (genus *Amoria C. Presl*) və ya yarımcins (subgenus *Amoria* (C.Presl) Hossain) kimi qəbul edilən (C.Presl, 1831; Бобров, 1967) və Talış florasında yayılan *T. repens L.* və *T. hybridum L.* növlərini əhatə edən taksonun seksiya rəqində – sect. *Lotoidea* Grantz qəbul olunması daha məqsədəuygundur (Nick W. Ellison et al., 2006; Lana Zoric et al., 2012; Salimpour Fahimeh et al., 2007).

Talışın *Trifolium L.* cinsinin yarımcinsləri, seksiyaları və növləri

Yarımcinslər	Seksiyalar	Növlər
Subgen I. <i>Trifolium</i>	Sect. 1. <i>Stenostoma</i>	<i>T. canescens</i> , <i>T. topczibashovii</i> , <i>T. caucasicum</i> , <i>T. squamosum</i> , <i>T. echinatum</i> , <i>T. angustifolium</i>
	Sect. 2. <i>Prosbatostoma</i>	<i>T. striatum</i> , <i>T. scabrum</i> , <i>T. phleoides</i> , <i>T. incarnatum</i>
	Sect. 3. <i>Trifolium</i>	<i>T. medium</i> , <i>T. grossheimii</i> , <i>T. pratense</i> , <i>T. lenkoranicum</i> , <i>T. diffusum</i> , + <i>T. alexandrium</i> , <i>T. hirtum</i> , <i>T. lappaceum</i> , <i>T. issajevii</i> , <i>T. arvense</i>
	Sect.4. <i>Lotoidea</i>	<i>T. hybridum</i> , <i>T. repens</i>
	Sect. 5. <i>Micrantheum</i>	<i>T. retusum</i> , <i>T. glomeratum</i> , <i>T. suffocatum</i>
	Sect. 6. <i>Vesicastrum</i>	<i>T. spumosum</i>
Subgen. II. <i>Calycomorphum</i>	Sect. 7. <i>Calycomorphum</i>	<i>T. subterraneum</i>
Subgen. III. <i>Galearia</i>	Sect. 8. <i>Galearia</i>	<i>T. fragiferum</i> , <i>T. bonannii</i> , <i>T. talyschense</i> , <i>T. tumens</i> , <i>T. resupinatum</i> , <i>T. tomentosum</i>
Subgen. IV. <i>Chronosemium</i>	Sect. 9. <i>Chronosemium</i>	<i>T. grandiflorum</i> , <i>T. aureum</i> , <i>T. campestre</i> , <i>T. sebastiani</i> , <i>T. micranthum</i> , <i>T. patens</i>

Aşağıda Lənkəran botaniki-coğrafi rayonunun *Trifolium* L. cinsinə aid novlərin qısa konspekti verilir. Növlərin bölgədə yayılması "Azərbaycan florası" əsərində qəbul olunmuş 4 botaniki coğrafi rayonlar üzrə verilmişdir:

Lənk. Muğ. - Lənkəran -Muğan, Lənk. dağ. - Lənkəran dağlığı, Lənk. ov. - Lənkəran ovalığı, Diab. - Diabar (Zuvand)

Trifolium L. s. l., 1753, Sp. Pl.: 764; id. 1754, Gen. Pl., ed. 5: 33

Lectotypus: *T. pratense*

Subgen I. *Trifolium* L. s. str.

Lectotypus: Cinsin lektotipi

Sect. 1. Stenostoma Gibelli et Belli, 1888, Mem. Acad. Sci. Torino, ser. 2, 39: 99

Lectotypus: *T. angustifolium* L.

1. T. canescens Willd. 1802, Sp. Pl., 3: 1369. – Ağımtil ü.y.

Tipus: [Turkey] Habitat in Cappadocia (Holo. B, photo).

B. VI-VII. Subalp və alp qurşaqları, bəzən yuxarı meşə qurşağında. Çəmən, otlu yamac. **Bölgədə yayılması (BY):** Bölgənin bütün dağ rayonları. Kiçik Asiya dağlıq areal tiplidir (ümumi yayılması: Qafqaz, Kiçik Asiyanın şərq, İranın şimal-qərbi). $2n=18$. Yem və balverən bitkidir. Kulturaya keçirilməsi məsləhət görülən bitkilərdəndir (Şək. 1).

Şəkil 1. *T. canescens* Willd.

2. T. topczibashovii Chal., 1967, Докл. АН Азерб. ССР 23,9: 60; Халилов, 1972, Мат. по фл. и сист. высш. раст. Азерб.:17-18 - *T. caucasicum* ssp. *topczibashovii* (Chal.) Askerov, 2011, Az. fl. konsp.: 97; Yenə o, 2016, Az. bitki aləmi:268. - Topçubaşov ü. y.

Lerik rayonu, Orandçaydan təsvir olunub. **Tipus:** Азерб. ССР, Лерикский район, ущелье Орандчай, в осветленных лесах; Э. Х. Халилов, 26. VI. 1963 (BAK; Herbarium Placement: Lehmann, mid, I, 128; Tropicos).

Specimena authenticum: Азерб. ССР, Лерикский район, ущелье Орандчай, в осветленных лесах; Э. Халилов, Г.Ахундов, 29. VI. 1962 (BAK, 5 nüsxə).

Ç. VI-VII. Yuxarı dağ qurşağı. Meşəlik. **BY:** Lənk. dağ. Endem növdür. Tip və autentik olmaqla 6 herbari nüsxəsi məlumdur. Təbiətdə axtarışı davam etdirilməlidir, arealı dəqiqləşdirilməlidir. Qafqaz areal tiplidir. $2n=?$ Yem bitkisidir.

Qeyd: *T. caucasicum* növünə yaxın olan bu növün statusu dəqiqləşmə tələb edir. Beynəlxalq Bitki Məlumatı mənbələrindən əsas sayılan İPNİ-də (İnternational Plant Names Index) qeydə alınmamışdır. Bu növün *T. caucasicum* növünün sinonimi nə keçirilməsini (Маргулаев, 2001) birmənalı qəbul etmək olmaz. Növ təsvir olunduqdan sonra (1969) onun herbarisi toplanılmamışdır. Bizim 2017-ci ildə Orandçaya yaxın ərazilərdə (Lerik rayonu, Cəngəmiran kəndi, Lerik rayonu, Şovu kəndi və s.) apardığımız axtarımlar zamanı nə bu növ, nə də onun yaxın olduğu *T. caucasicum* növü aşkar edilməmişdir. Hal-hazırda o Talışdan toplanılan 5 autentik nüsxədən, *T. caucasicum* isə 1-2 nüsxədən məlumdur. Odur ki, bu növün həqiqi statusunun müəyyən etmək üçün əlavə tədqiqatlara ehtiyac vardır.

3. T. caucasicum Tausch, 1828, Syll. Ratisb. 2: 245. – Qafqaz ü.y.

Tipus: [Georgia] ex agro Georgipolitani Caucasi (LE, photo).

Ç. V-VI (VII). Arandan orta dağ qurşağına qədər. Kolluqlar və meşə talaları, yamaclar, daşlı-çınqıllı yerlər, otlaq və biçənək sahələri. **BY:** Diab. (Orandçay), Lənk. dağ. $2n=?$ Yem bitkisidir. Seleksiyada istifadə olunması və kulturaya keçirilməsi məsləhət görülən bitkilərdəndir.

4. T. squamosum L. 1759, Amoen, Acad. 4: 105. - *T. maritimum* Huds., 1762, Fl. Angl. Ed. 1: 284; Халилов 1954, Фл. Азерб., 5: 291. – Pulcuqvari ü.y.

Şəkil 2. *T. squamosum* L.

Tipus: Avropadan təsvir olunub (İngiltərə). "At Lighe in Essex".

=**Tipus syn.:** Avropadan təsvir olunub (Böyük Britaniya).

B. V-VI. Ovalıq. Çəmənlik. **BY:** Lənk. ov. (Sara adası). Nadir bitkidir. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 2 populyasiyası aşkar edilmişdir: Lerik rayonu, Lüləkəran kəndi, meşənin yuxarı sərhədi, paldı-lı-vələsli meşəlik. N 38°74. 681', E 48°39. 598', H 1300 m.; Lənkəran rayonu, Xanbulançay su dərya-çəsi, paldı-vələs-dəmirağac meşəsində tala yerlər. N 38°66. 570', E 48°77. 493', H 114 m.

Aralıqdənizi-Atlantik areal tiplidir. $2n=16$ (Şək. 2).

5. *T. echinatum* Bieb. 1808, Fl. Taur.-Cauc. 2: 216. – İynəli ü.y.

Typus: Azərbaycandan təsvir olunub (Xaçmaz, Quba): “Ad Caucasum, *Bieberstein* (LE, photo)”.

B. V-VI (VII). Arandan aşağı dağ qurşağına qədər. Çəmənlik, rütubətli yerlər, kanal və yol kənarları, çay sahili, otlu, kollu yamaclar. **BY:** Lənk. ov. Subendem növdür. Şərqi Aralıqdənizi-İran areal tiplidir. $2n=?$. Orta dərəcəli əhəmiyyətli yem bitkisidir.

6. *T. angustifolium* L. 1753, Sp. Pl.: 769. – Ensizyarpaq ü. y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (İtaly), “Hb. Cliff.”

B. V-VI. Arandan orta dağ qurşağına qədər. Quraq çəmənlər, kolluqlar və meşə kənarların. **BY:** Lənk. dağ., Lənk. ov. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 2 populyasiyası aşkar edilmişdir: Masallı rayonu, Dəşvənt otelin həyəti, paxlalı-taxıllı otlaq sahəsi. N 39°00. 893', E 048°37. 041', H 68 m.; Cəlilabad rayonu, Zəhmətabad qəsəbəsi, müxtəlif otlu çəmən bitkiliyi. N 39°14. 954', E 048°27. 420', H 508 m. Aralıqdənizi areal tiplidir. $2n=14, 16$. Yem və balverən bitkidir. Kulturaya keçirilməsi tövsiyə edilən bitkilərdəndir (Şək. 3).

Şəkil 3. *T. angustifolium* L.

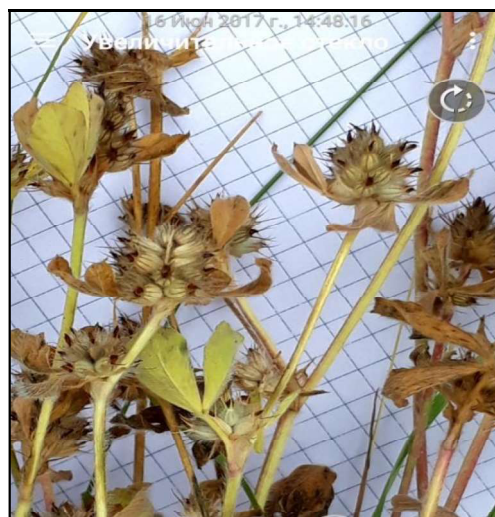
Sect. 2. ***Prostatostoma*** Gibelli et Belli, 1888, Mem. Acad. Sci. Torino, ser. 2, 39: 19, s. restr.

Lectotypus: *T. incarnatum* L.

7. *T. striatum* L. 1753, Sp. Pl.: 770. – Tilli ü.y.

Typus: “Syntypes from Germany, France and Spain (Hb. Linn. 930/45, photo!)” – (Davis 1970).

B. IV-VI. Orta dağ qurşağına qədər. Otlu, çınqıllı yamaclar, çınqıllıqlar, meşə -çəmənlik və meşəlik. **BY:** Lənk. dağ., Lənk. ov. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 2 populyasiyası aşkar edilmişdir: Lerik rayonu, Şovu kəndi, müxtəlif otlu biçənək sahəsi. N 38°72. 853', E 48°70. 012', H 133 m.; Lerik rayonu, Cəngəmiran kəndi, subalp çəmənliyi, taxıllı paxlalı fitosenoz. N 38°76. 319', E 048°42. 119', H 1070 m. Avropa-Aralıqdənizi areal tiplidir. $2n=14$. Yem və balverən bitkidir. Bir neçə növmüxtəliflikləri məlumdur: var. *incanum* (Presl) Aschers. et Graebn.; var. *genuinum* Lange. (Şək. 4).

Şəkil 4. *T. striatum* L.

8. *T. scabrum* L. 1753, Sp. Pl.: 770. – Kələkötür ü.y.

Typus: Qərbi Avropadan təsvir olunub (“In Anglia, Gallia, Italia”).

B. IV-V (VI). Arandan aşağı, bəzən orta dağ qurşağına qədər. Qumlu, çınqıllı və quru-gilli yamaclar, çəmənlik. **BY:** Lənk. dağ., Lənk. ov. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 3 populyasiyası aşkar edilmişdir: Lerik rayonu, Lüləkəran kəndi, meşənin yuxarı sərhədi, paldı-lı-vələsli meşəlik. N 38°74. 681', E 48°39. 598', H 1300 m.; Cəlilabad rayonu, Zəhmətabad qəsəbəsi, müxtəlif otlu çəmən bitkiliyi. N 39°14. 954', E 048°27. 420', H 508 m.; Lerik rayonu, Cəngəmiran kəndi, subalp çəmənliyi, taxıllı paxlalı fitosenoz. N 38°76. 319', E 048°42. 119', H 1070 m. Aralıqdənizi areal tipinə malikdir. $2n = 10, 16$.

9. *T. phleoides* Pourr. 1802, in Willd. Sp. Pl. 3, 2: 1377. – Tarla ü.y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (“In Hispania”).

B. V(VI)-VI(VII). Arandan orta dağ qurşağına qədər. Çəmənlik, kollar arası. **BY:** Diab., Lənk. dağ. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talişdan aşağıdakı populyasiyası aşkar edilmişdir: Lənkəran rayonu, Palmalif otelinə gedən yolun sağ tərəfi, çınqıllı müxtəlif otluq. Aralıqdənizi areal tipinə malikdir. $2n=?$ Yem və balverən bitkidir.

10. *T. incarnatum* L. 1753, Sp. Pl.: 769. – Moruğu ü.y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (“In Italia”).

B. V – VI. Ovalıq, sucaq yerlərdə, əkin arası, yol kənarı. **BY:** Lənk. ov. Nadir bitkidir. Təbiətdə axtarışı davam etdirilməlidir. Atlantik – Aralıqdənizi areal tipinə aiddir. $2n=14, 16$. Yem və balverən bitkidir.

Specimina examinata: Lənk. ov.: Lənkəran, Alekseyevka, “Aurora” savxozu, 12. VII. 1937, *L. Prilipko* (BAK); Lənkəran, “Aurora” savxozu, 26. V. 1938, *A. Qrossheym* (BAK).

Qeyd: Azərbaycanda adventiv bitki hesab edilən bu növün Lənkəran ərazisindən 1937, 1938-ci illərdə toplanan iki herbarisi var.

Sect 3. *Trifolium* (sect. *Trichostoma* Bobr., 1945, Фл. СССР, 11: 245 - sect. *Hiantia* Bobr., 1945. Фл. СССР, 11: 254)

Lectotypus: Cinsin lektotipi

11. *T. medium* L. 1759, Amoen. Acad. 4: 105. – Orta ü. y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (England) “Hb. Linn. 930/27, photo”.

Ç. V(VI) – VII(VIII). Yuxarı dağ qurşağına qədər. Çəmənlik, kollar arası, meşə talaları arası. **BY:** Bölgənin bütün rayonlarında. Qərbiqalearktik areal tiplidir. $2n = 84, 96 - 98, 126$. Qiymətli yem bitkisidir. Ən çox rast gələn növmüxtəlifliyi bunlardır: var. *troitzkyi* A.Grossh.; var. *genium* Rouy et Fouc.; var. *achundovii* Chalil;

12. *T. grossheimii* Chalilov 1969, Izv. Akad. Nauk Azerbajdzansk. S.S.R., Ser. Biol. Med. Nauk 4: 4; – Qrossheym ü.y.

Typus: Azərbaycan Respublikası, Lənkəran, Saqaçula kəndi. 26. 07. 1934. A. Qrossheym (BAK).

Ç. VII-VIII. Yuxarı dağ qurşağına qədər. Çəmənlik, kollar arası, meşə talaları arası. **BY:** Lənk. ov. Endem və nadir bitkidir. Hirkan areal tiplidir. $2n=?$

Qeyd: *T. medium* növünə yaxındır, ondan kasacıq dişçiklərinin kasacığın borusundan uzun olması, yarpaqaltılığının və tacın ölçüləri ilə az fərqlənir. A. Əsgərov (Əsgərov, 2016) bu bitkini müstəqil növ kimi versə də, A. Maqulayev (Магулаев, 2001) onu *T. medium* növünün bəzi mənbələrdə isə (www.Plantarium.ru) *T. bithynicum* Boiss. növünün sinonimi hesab edilir. Talişdan bu növlər üzrə toplanılan herbari materiallarının məhdud olması bu məsələnin həllinə hələlik imkan vermir.

13. *T. pratense* L. 1753, Sp. Pl.: 768 – Çəmən ü. y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (“Hb. Cliff.”).

Ç. V-VII. Arandan subalp dağ qurşağına qədər. Çəmənlik, daşlı yamaclar, dağ meşələri, meşə kənarları, talalar, bağlar, çay daşlıqları. **BY:** Bölgənin bütün rayonlarında yayılmışdır. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talişdan 3 populyasiyası aşkar edilmişdir: Lerik rayonu, Perzora kəndi, yol kənarı, çay ətrafı, subalp çəmənliyi. N 38°64. 190', E 048°41. 426', H 1750 m.; Lerik rayonu, Divağac kəndi, subalp çəmənliyi, paxlalı bitkilərdən ibarət biçənək sahəsi. N 38°68. 179', E 048°37. 592', H 1394 m.; Lerik rayonu, Cəngəmيران kəndi, subalp çəmənliyi, taxıllı paxlalı fitosenoz. N 38°76. 319', E 048°42. 119', H 1070 m. Qərbiqalearktik areal tiplidir. $2n=14, 28$. Yaxşı yem bitkisidir. Tərkibi vitaminlərlə və zülallarla zəngindir. Dərman bitkisi kimi faydalıdır. Xüsusən, onun çiçəklərindən asma, padaqra və xərcəng xəstəliyinin müalicəsində istifadə olunur.

14. *T. lenkoranicum* (Grossh.) Roskov 1990, Бот. журн. 75, 5: 719; (*T. zardabii* Chalilov; Халилов 1972, Мат. по фл. и сист. высш. раст. Азерб.:20.) – *T. pratense* L. var. *lenkoranicum* Grossh. 1930, Фл. Кавк. 2: 285, descr. ross. – Lənkəran ü. y.

Lectotypus: prov. Baku, distr. Lenkoran, Zardalju. In silva. 3 VI 1917, A. Grossheim (TBI).

Typus syn. (*T. zardabii* Chalilov): Азерб. ССР, Гадрутский р-н, сел. Доми, на лесных полянах. Э. Халилов 15. VIII. 1963 (BAK).

Ç. VI(VII) – VII(VIII). Orta dağ qurşağında. Meşə və çəmən. **BY:**Lənk. dağ. Azərbaycan endemidir. Nadir bitkidir. Arealı tam aydınlaşdırılmamışdır. Hirkan areal tiplidir. $2n=?$

***T. zardabii* Chal. haqqında qeyd:** Bu növü Ə. Xəlilov ilk dəfə özünün doktorluq dissertasiyasında (Халилов, 1967) yarım növ kimi (*T. pratense* ssp. *zardabii* Chal.) təsvir etmişdir. O, bunu *T. pratense* növünün A. Qrossheym tərəfindən ilk dəfə “Флора Кавказа” əsərinin 1-ci nəşrində (Гроссгейм, 1930) təsvir etdiyi var. *lenkoranicum* Grossh. növmüxtəlifliyi əsasında təsvir etmişdir: (*T. zardabi* Chal. – *T. pratense* var. *lenkoranicum* Grossh. 1930, фл. Кавк., 2:438). Lakin, *T. zardabii* növünün bazionimi olan var. *lenkoranicum* Grossh. növmüxtəlifliyinin latınca diaqnozu verilməmiş və tipi göstərilməmişdir.

Ə. Xəlilov bu yarım növün latınca diaqnozunu və tipini göstərsə də (Typus: Azerbajdzhanian distr. Lerik, fauc. Orand-tschaj, 31. V. 1963. E. Chalilov, BAK), lakin onu nəşr etdirməmişdir.

Odur ki, bu takson Beynəlxalq Botanika Kodeksinin tələblərinə görə *nomen nudum* hesab edilir və qanuni takson hesab edilmir.

Sonralar, Ə. Xəlilov (Халилов, 1972) bu taksonu yarım növ səviyyəsindən müstəqil növ statusuna yüksəltmiş (*T. zardabi* Chal.), lakin, təəssüf ki, o burada da onun latınca deyil, rusca diaqnozunu vermişdir (descr.ross.). Odur ki, Ə. Xəlilovun 1970-ci ildəki latınca təsviri dissertasiyada (bu iş əlyazması hüququna malikdir) verildiyindən və nəşr etdirilmədiyindən, o beynəlxalq tələblərə cavab vermir və qeyri-qanuni (*nom. nud.*) sayılır.

Beləliklə, *T. zardabi* Chal. növü *nomen nudum* olduğundan *Trifolium* cinsinin tədqiqatçılarından olan Y.R.Roskov (Росков, 1990) Ə.Xəlilovun bazionim kimi istifadə etdiyi *Trifolium pratense* var *lenkoranicum* Grossh. növmüxtəlifliyi əsasında (onun başqa Qarabağ populyasiyası əsasında) bu bitkini növ statusunda təsvir etmişdir (yuxarıda qeyd olunduğu kimi Ə. Xəlilov da *T. zardabii* növünü məhz bu növmüxtəlifliyinin, Lerik populyasiyası əsasında təsvir etmişdir). Y. Roskov bu növün latınca diaqnozunu vermiş və tipini göstərmişdir. Bu zaman o Ə.Xəlilovun işinə istinad etməmişdir. Beləliklə, Ə.Xəlilovun təsvir etdiyi *T. zardabii* Chal. Y.Roskovun təsvir etdiyi *T. lenkoranicum* növünün sinoniminə çevrilmişdir. Belə ki, Beynəlxalq Botanika Kodeksinin tələblərinə görə 1 yanvar 1935-ci il tarixlərdən sonra təsvir olunmuş ali bitki növləri latınca diaqnoza malik olmalıdır, 1 yanvar 1958-ci ildən sonra isə onların nomenklatur tipi göstərilməlidir. Bu tələblər ödənilmədikdə yeni takson qeyri-qanuni (*nomen illegitimum*) hesab edilir (Гелтьман, 2013).

15. *T. diffusum* Ehrh. 1792, Beitr.Naturk.7: 165. – Şaxəli ü. y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub “Венгрия?” (“Hungaria?”) (Бобр. 1987), Described from material cultivated in Ehrhardt’s garden (Davis, 1970).

B. VI-VII. Orta dağ qurşağına qədər. Çəmənlik, çay daşlıqları, çayların, arxların kənarı. **BY:** Lənk. dağ., Lənk. ov. Avropa areal tiplidir. $2n=16$.

16.+ *T. alexandrium* L. 1755, Cent. Pl. 1: 25. – Aleksandr ü. y. və ya Misir ü.y.

Tipus: Misirdən təsvir olunub.

B. VI-VII. Növün mənşəyi tam məlum deyildir. **BY:** Lənk. ov. Azərbaycanda 30-cu illərdə Lənkəran ovalığı ərazilərində yem bitkisi kimi əkilib sınaqdan keçirilmişdir. AMEA Botanika İnstitutunun Herbari fondunda onun Lənkəranda toplanılmış 1 nüsxəsi saxlanılır (L.Prilipko, 16. 07. 1937).

17. *T. hirtum* All. 1789, Auct. Fl. Pedem.: 20. – Sərttüküklü ü. y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub (İtaly). “In Monteserrato secus agros”, Allioni (TO).

B. V-VI. Yuxarı dağ qurşağına qədər. Otlu və çınqıllı yamaclar, kollardan ibarət cəngəlliklər, çınqıllı yerlər, meşə kənarı, yol kənarı, quraq yamaclar. **BY:** Lənk. dağ., Diab. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan aşağıdakı populyasiyası

aşkar edilmişdir: Masallı rayonu, Dəşvənt otelin həyəti, paxlalı-taxıllı otlaq sahəsi. N 39°00. 893', E 048°37. 041', H 68 m. Aralıqdənizi areal tiplidir. $2n=10$. Yem bitkisidir (Şək. 5).

Şəkil 5. *T. hirtum* All.

Şəkil 6. *T. lappaceum* L.

18. *T. lappaceum* L. 1753, Sp. Pl.: 768. – Pıtraq ü.y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub (S. France) (Hb. Linn. 930/28, photo).

B. V-VI. Aran və aşağı dağ qurşağı. Kolluqlar arası, çəmənlik və gilli, daşlı yerlər, quru yamaclar, əkin arası, meşəlik. **BY:** *Lənk. dağ. (Mamalı), Lənk. Muğ., Lənk. ov. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 3 populyasiyası aşkar edilmişdir: Cəlilabad rayonu, Soltankənd kəndi, yol kənarı, çınqıllı yerlər. N 39°91. 6', E 48°16. 21', H 536 m; Masallı rayonu, Dəşvənt otelin həyəti, paxlalı-taxıllı otlaq sahəsi. N 39°00. 893', E 048°37. 041', H 68 m.; Cəlilabad rayonu, Zəhmətəbad qəsəbəsi, müxtəlif otlu çəmən bitkiliyi. N 39°14. 954', E 048°27. 420', H 508 m. Aralıqdənizi areal tiplidir. $2n=16$. Yem bitkisidir (Şək. 6).

19. *T. issajevii* Chal. 1967, Докл. АН Азерб. ССР, 11:66; А. Əsgərov 2006, Az. ali bitkiləri:133; Yenə o, 2011, Az. fl. konspekti:97; Yenə o, 2016, Az. bitki aləmi:268.– İsayev ü.y.

Tipus: Azərbaycan Respublikası, Astara şəhəri ətrafı, Y. M. İsayev və Ə. X. Xəlilov, 21. V. 1961 (BAK).

B. V - ?. Ovalıq. Cıgılı qumluqlarda. **BY:**Lənk. ov. Azərbaycan (Talış) endemidir. Müəllif tərəfindən toplanılmış (autentic) bir neçə herbari nüsxəsindən məlumdur. Hirkan areal tiplidir. $2n=?$ Yem bitkisidir.

Qeyd: *T. lappaceum* növünə yaxındır, ondan başcıq çiçək qrupunun oval (*T. lappaceum*-da şarvari-oval), tacın kasacıq dişçiklərindən uzun olması (*T. lappaceum*-da qısadır) və kasacıq borusunun uzun tükcüklü olması (*T. lappaceum*-da çılpadır) əlamətləri ilə seçilir. Bundan başqa, saplağın eninə kəsiyində ötürücü topaların sayı -10, *T. lappaceum*-da isə 9-dur. Növün əlavə biomorfoloji tədqiqata ehtiyacı vardır. 2017-ci ildə Talışın müxtəlif ərazilərinə təşkil edilən ekspedisiyalar zamanı *T. lappaceum* üzrə çox sayda (Masallı rayonu, Destvent otelin ərazisi; Cəlilabad rayonu, Soltankənd kəndi; Zəhmədabad kəndinin yuxarı hissəsi) herbari və toxum nümunələri toplanılmışdır. Onların biomorfoloji öyrənilməsi göstərir ki, bu populyasiyalar məhz *T. lappaceum*-a aiddir. Cari ildə *T. issajevii*-nin təsvir olunduğu ərazilərə ekspedisiyalar planlaşdırılır. Hər iki növə aid materialların, eləcə də onlar üzrə aparılacaq monitorinqlərin nəticələri *T. issajevii* növünün həqiqi statusu haqqında fikir söyləməyə imkan verəcəkdir.

Maqulayevin (Магулаев, 2001) bu növü *T. lappaceum*-un sinonimi hesab etməsini birmənalı qəbul etmək olmaz.

Specimina examinata: Lənk. ov. Astara rayonu, çay sahili, 20. VI. 1965, Ə.Xəlilov (BAK,4 nüsxə).

20. *T. arvense* L. 1753, Sp. Pl.: 769. –Çöl ü.y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub (“Hb. Cliff”).

B. V(VII) – VI(VIII). Arandan yuxarı dağ qurşağına qədər. Quraq otlu yamaclar, kolluqlar, daşlı yerlər, meşə talaları, iri daşlıqlar arası.**BY:** Demək olar ki, bölgənin bütün rayonlarında. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 2 populyasiyası aşkar edilmişdir: Lerik rayonu, Pıran kəndinin girəcəyi, qaya töküntüləri. N 38°73. 369', E 48°66. 735', H 207 m.; Masallı rayonu, Dəşvənt otelin həyəti, paxlalı-taxıllı otlaq sahəsi. N 39°00. 893', E 048°37. 041', H 68 m. Qərbi-palearktik areal tiplidir. $2n=14, 16$. Yem və balverən bitkidir (Şək. 7).

Azərbaycanda 3 növmüxtəlifliyi məlumdur: var. *agrestinum* (Jord.) Rouy et Fouc.; var. *sabuletorum* (Jord.) Rouy et Fouc.; var. *longisetum* Boiss.

Şəkil 7. *T. arvense* L.

Sect. 4. **Lotoidea** Grantz. (=genus *Amoria* C. Presl; subgen *Amoria* (C. Presl) Hossain, 1961, Notes Roy, Bot. Gard.Edinb. 23, 3: 459; sect. *Amoria* (C. Presl) Lojac, 1883, Nuova Giorn.Bot.İtal.15: 288; Грочер. 1952, Фл. Кавк. 5: 200).

Lectotypus: *Trifolium repens* L.

21.*T. hybridum* L. 1753, Sp. Pl.: 766. – Çəhrayı ü. y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub: Described from a cultivated specimen (Hb. Linn. 930/15, photo).

Ç. V-IX. Orta və yuxarı dağ qurşaqları. Çəmənlər, kollar, çay kənarı, daşlı və çınqıllı yerlər, taxıllı-bozqırlığın əsas komponentidir. **BY:** Diab., Lənk. dağ. Avropa areal tiplidir. $2n=16$. Yaxşı yem və balverən bitkidir.

22.*T. repens* L. 1753, Sp. Pl.: 767. – Ağ ü.y.

Tipus: Şimali Avropadan təsvir olunub (“in Europae pascuis”); “Hb. Cliff.”

Ç. V (VII) – VII (VIII). Arandan yuxarı dağ qurşağına qədər. Rütubətli çəmənlər, çökəklər, arxların, çayların kənarları, çaydaşlıqları. **BY:** Bölgənin demək olar ki, bütün rayonlarında. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 5 populyasiyası aşkar edilmişdir: Astara rayonu, Astaraçay fabrikinin qarşısı, biçənək sahəsi, paxlalı və taxıl bitkilərindən ibarət, biçənək sahəsi. N 38°62. 419', E 48°80. 703', H -7 m; Lənkəran rayonu, Vel kəndinin çıxışı, biçənək yeri. N 38°65. 809', E 48°87. 10', H -33 m.; Masallı rayonu, Kalinovka kəndi, taxıllı-paxlalı biçənək sahəsi. N 39°02. 274', E 48°47. 526', H 16 m.; Cəlilabad rayonu, Qarayax kəndinin ətrafı, yol kənarı, müxtəlif otlu örüş sahəsi. N 39°22. 670', E 048°45. 562', H -59m.; Lerik rayonu, Perzora kəndi, yol kənarı, çay ətrafı, subalp çəmənliyi. N 38°64. 190', E 048°41. 426', H 1750 m. Palearktik areal tiplidir. $2n=32$. Yaxşı otlaq və yem bitkisidir. Bir neçə sortu məlumdur. Tərkibində çoxlu zülal var. Erroziyaya uğramış torpaqların ot örtüyünü bərpa etmək üçün bu bitkidən istifadə edilir (Şək. 8).

Şəkil 8. *T. repens* L.

Aşağıdakı növmüxtəlifliyi məlumdur: var. *genuinum* Aschers. et Graebn.

Sect. 5. *Micrantheum* (C. Presl) Gib. et Belli Mem. Acad. Sci. Torino, ser. 2, 41 (1892) 197.

Lectotypus: yarımcinsin lektotipi

23. *T. retusum* L. 1753, in Höjer, Demonstr. Pl.: 21. – *T. parviflorum* Ehrh. 1792, Beitr. Naturk. 7: 165; Халилов 1954, Фл. Азерб., 5: 280. – Kütyarpaq ü.y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (Spain). Macarıstan (Бобр. 1987).

B. V-VI. Arandan aşağı dağ qurşağına qədər. Rütubətli çəmənlik, çay sahilı. **BY:** Lənk. ov. Nadir bitkidir. Az – az hallarda rast gəlinir. Aralıqdənizi areal tiplidir. $2n=16$. Yem bitkisi.

24. *T. glomeratum* L. 1753, Sp. Pl.: 770. – Topa ü.y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (England), “Hb. Cliff.”.

B. V-VI. Ovalıq. Dənizkənarı rütubətli yerlər. **BY:** Lənk. Muğ., Lənk. ov. (Qamuşevan, Girdalı, Lənkəran, Sutamordov). 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan aşağıdakı populyasiyası aşkar edilmişdir: Lənkəran rayonu, Xanbulançay su dəryaçası, palıd-vələs-dəmirağac meşəsində tala yerlər. N 38°66. 570', E 48°77. 493', H 114 m. Azərbaycanda yayılması dəqiqləşdirilməlidir. Nadir bitkidir. Herbari nüsxələri məlum deyildir. Aralıqdənizi-Atlantik areal tiplidir. $2n=14, 16$.

25. *T. suffocatum* L. 1771, Mant. 2: 276. – Sıx ü.y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (“Described from Sicily”).

B. V-VI. Ovalıq. Rütubətli dəniz qumluqları. **BY:** Lənk. ov. Nadir bitkidir. Yayılması iki herbari nüsxəsindən məlumdur. Aralıqdənizi-Atlantik areal tiplidir. $2n=?$

Specimina examinata: Lənk. ov.: Lənkəran, ad ostium Lənkəran çay, 10. V. 1935, *A. Grossheym* (BAK); Lənkəran rayonu, Sutomardan kəndi, 28.III. 1917, *A. Grossheym* (BAK).

Sect. 6. *Vesicastrum* Ser. (sect. *Mistyllus* (C. Presl) Godr. 1848, in Gren. et Godr. Fl. Fr. 1: 415. – Subgenus *Mistyllus* (C. Presl) Hossain 1961, Notes Roy. Bot. Gard. Edinb. 23, 3: 455).

Lectotypus: *M. spumosum* (L.) Bobr. (*Trifolium spumosum* L.)

26. *T. spumosum* L. 1753, Sp. Pl. 2: 771. – Köpüklü ü. y.

Typus: Avropadan təsvir olunub (Cənubi Fransa), “Hb. Cliff.”.

B. V-VI. Ovalıq. Çəmənlik, yol kənarı, çay sahilı, çınqıllı daşlı yerlərdə, gilli əhəngli yerlər, çala-çəmən fitosenozu. **BY:** Lənk. Muğ., Lənk. ov. Seyrək halda rast gəlinir. Populyasiyalarının dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Aralıqdənizi areal tiplidir. $2n=?$ Yem əhəmiyyətli bitkidir.

Subgen. II. *Calycomorphum* C. Presl

Lectotip: *C. subterraneum* (L.) Presl (= *Trifolium subterraneum* L.)

Sect. 7. *Calycomorphum* (C. Presl) Gren. et Godr. (= sect. *Trichosephalum* Koch)

Typus: yarımcinsin lektotipi

27. *T. subterraneum* L. 1753, Sp. Pl.: 767. – *Calycomorphum subterraneum* (L.) Presl, 1832, Symb. Bot. 1: 50. – Yerəyatıq ü.y.

Şəkil 9. *T. subterraneum* L.

Syntypes from France and Italy (Hb. Cliff.).

B. IV(V) – V(VI). Arandan orta dağ qurşağına qədər. Kolluqlar, çəmənlik, çay sahilı, əkin sahəsi, dəniz sahilı ərazilər. **BY:** Lənk. Muğ., Lənk. dağ., Lənk. ov. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 4 populyasiyası aşkar edilmişdir: Cəlilabad rayonu, Təklə kəndi, taxıl zəmisini kənarı. N 39°26. 127', E 048°36. 520', H 162 m.; Lənkəran rayonu, Xanbulançay su dəryaçası, palıd-vələs-dəmirağac meşəsində tala yerlər. N 38°66. 570', E 48°77. 493', H 114 m.; Cəlilabad rayonu, Zəhmətəbad qəsəbəsi, müxtəlif otlu çəmən bitkiliyi. N 39°14. 954', E 048°27. 420', H 508 m.; Masallı rayonu, Dəşvənt otelin həyəti, paxlalı-taxıllı otlaq sahəsi. N 39°00. 893', E 048°37. 041', H 68 m. Atlantik-Aralıqdənizi areal tiplidir. $2n=12, 16$. Yem və balverən bitkidir (Şək. 9).

Qeyd: Maraqlı bioekoloji xüsusiyyətə malik növdür. Paxlası torpağın altında yetişir. Bitkinin bioekoloji xüsusiyyətləri daha dərinədən tədqiq olunmalıdır.

Subgen. III. Galearia (C. Presl) Hossain 1961, Notes Roy. Bot. Gard. Edinb. 33, 3: 446.

Lectotypus: *G. fragifera* (L.) Bobr. (= *Trifolium fragiferum* L.)

Sect. 8. **Galearia** (C. Presl) Godr. 1848, in Gren. et Godr. Fl. Fr. 1: 413. – *Trifolium sect. fragifera* Koch, 1837, Syn. Fl. Germ.: 171.

Lectotypus: yarımcinsin lektotipi

28. *T. fragiferum* L. 1753, Sp. Pl.: 772. – Çiyələkvari ü.y.

Tipus: Avropadan (Cənubi İsveç) təsvir olunub, tipi Londonda saxlanılır.

Ç. V (VI)-VI (VII). Aşağı dağ qurşağına qədər. Çay sahilı, daşlı-qayalı yerlər. BY: Biləsuvar rayonu, Zirvə kəndi, Astara şəhəri ətrafı. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Biləsuvar ərazisindən toplanılıb. N 39°26.676', E 48°32.803', H 12 m. Dünyanın əksər ölkələrində rast gəlinir. 2n=16. Bir çox Avropa və Amerika ölkələrində qiymətli yem bitkisi kimi əkilib becərilir.

29. *T. bonanii* C. Presl, 1822, Delic. Prag.: 51. – *Trifolium neglectum* C. A. Mey. 1844, Index Sem. Horti Bot. Petropol. 9, Suppl.: 21. – Bonan ü.y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub (in pascuis maritimis ad Cephalu)

Ç. V-VI. Orta dağ qurşağına qədər. Rütubətli soran çəmənliklər, çay sahilı, daşlı, çınqıllı yamaclar, əkin arası. BY: Bölgənin demək olar ki, bütün rayonlarında. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan aşağıdakı populyasiyası aşkar edilmişdir: Masallı rayonu, Qodman kəndi, vələmir əkin sahəsi kənarı. N 38°59.063', E 048°37.559', H 65 m. Aralıqdənizi ölkələrində geniş yayılıb. 2n=16. Duza davamlı, tərkibində çoxlu zülal, yağ və digər bioloji fəal maddələr olan qiymətli yem bitkidir. Bal verən bitki kimi də tanınır.

30. *T. talyschense* Chalilov, 1950, Бот. матер. Герб. Бот. инста. АН СССР, 12: 118. – Talış ü.y.

Tipus: Azərbaycandan (Talış) təsvir olunub: Lerik rayonu, Orand çay dərəsi

Ç. V(VI) – VI(VII). Orta və yuxarı dağ qurşaqları. Meşəli, daşlı, otlu yamaclar, çala çəmən bitkiliyi, kirəclı torpaqlar, taxıl fitosenozu, əkin yeri, çay sahilı. BY: Lənk. dağ., Diab. Endem və nadir bitkidir. Azərbaycan endemidir. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 3 populyasiyası aşkar edilmişdir: Cəlilabad rayonu, Zəhmətabad qəsəbəsi, müxtəlif otlu çəmən bitkiliyi. N 39°14.954', E 048°27.420', H 508 m.; Lerik rayonu, Lüləkəran kəndi, meşənin yuxarı sərhədi, palıdlı-vələsli meşəlik. N 38°74.681', E 48°39.598', H 1300 m.; Lerik rayonu, Perzora kəndi, yol kənarı, çay ətrafı, subalp çəmənliyi. N 38°64.190', E 048°41.426', H 1750 m.

Hirkan areal tipinə aiddir. 2n=? Çoxlu yaşıl kütlə və toxum verən yem bitkisi hesab edilir. Həmçinin, bal verən bitkidir (Şək. 10).

Şəkil 10. *T. talyschense* Chalilov

Qeyd: Baxılan herbari materialları arasında bu növün “Azərbaycan florasında” (1954) qeyd olunmayan daha 2 botaniki-coğrafi rayonda yayılması aşkar edilmişdir: Lənk.öv; KQ (cən.). Bu növün müstəqilliyi əlavə tədqiqat tələb edir. *Trifolium* cinsinin monoqrafi M. Zohary (Zohary, 1970) onu növmüxtəlifliyi statusunda *T. tumens* var. *talyschense* (Khalilov) Zoh. kimi vermişdir. Bəzi müəlliflər (Haerinasab, Rahiminejad, 2012) onu *T. tumens*-in sinonimi hesab edir.

Bizim təbiətdə apardığımız müşahidələr və toplanılan herbari materiallarının *T. tumens* növü ilə müqayisəli təhlili həqiqətən bu 2 növün morfoloji xüsusiyyətlərinin yaxın olmasını, onların az fərqli əlamətlərə (əsasən, *talyschense*-nin daha inkişaflı olub, çox yaşıl kütləyə malik olması və s.) malik olmasını göstərir. Gələcək tədqiqatlar bu növün Talış ekotipi olması fikrinə gətirə bilər.

31. *T. tumens* Steven ex M. Bieb., 1808, Fl. Taur. – Caucas. 2: 217. – Şişkin ü.y.

Lectotypus: “In Iberia ad fluvium Iberium et Alazanum, Steven” (H).

Ç. IV(V) – VI(VII). Orta dağ qurşağına qədər. Meşə çəmənliyində, dərələrdə, kanal ətrafı, bəzən əlaq bitkiləri arasında. BY: Demək olar ki, bölgənin bütün rayonlarında. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 8 populyasiyası aşkar edilmişdir: Cəlilabad rayonu, Zəhmətabad qəsəbəsi, müxtəlif otlu çəmən bitkiliyi. N 39°14.954', E 048°27.420', H 508 m.; Lerik rayonu, Şovu kəndi, müxtəlif otlu biçənək sahəsi. N 38°72.853', E 48°70.012', H 133 m.; Lerik rayonu, Piran kəndinin girəcəyi, qaya töküntüləri. N 38°73.369', E 48°66.735', H 207 m.; Masallı rayonu, İstisu müalicə mərkəzinin yaxınlığı, palıd-vələs-dəmırağac meşəsi. N 38°97.810', E 48°56.047', H 56 m.; Masallı rayonu, Kalinovka kəndi, taxıllı-paxlalı biçənək sahəsi. N 39°02.274',

E 48°47. 526', H 16 m.; Masallı rayonu, Dəşvənt otelin həyəti, paxlalı-taxıllı otlaq sahəsi. N 39°00. 893', E 048°37. 041', H 68 m.; Lerik rayonu, Perzora kəndi, yol kənarı, çay ətrafı, subalp çəmənliyi. N 38°64. 190', E 048°41. 426', H 1750 m.; Lerik rayonu, Cəngəmيران kəndi, subalp çəmənliyi, taxıllı paxlalı fitosenoz. N 38°76. 319', E 048°42. 119', H 1070 m. Kolxida – Hirkan areal tipinə malikdir. 2n=16, 32. Tərkibində zülalın miqdarı yüksəkdir, qiymətli yem bitkisidir (Şək. 11).

Şəkil 11. *T. tumens* Stev. ex Bieb.

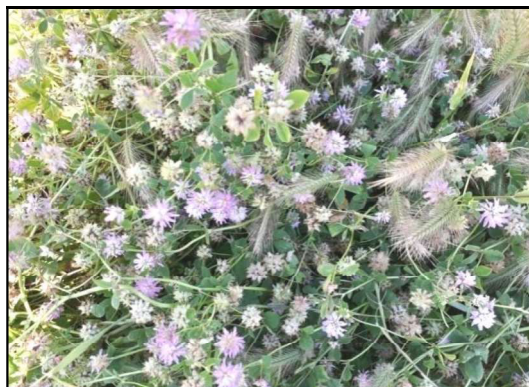
32. *T. resupinatum* L. 1753, Sp. Pl.: 771. – Şabdar

Tipus: Qərbi Avropadan təsvir olunub ("In Anglia, Belgia", Hb. Cliff.) (Davis, 1970).

B. IV(V) – V(VI). Orta dağ qurşağına qədər. Çəmənlərdə, çay kənarlarında və kolluqlarda. **BY:** Lənk. Muğ., Lənk. dağ., Lənk. ov. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 5 populyasiyası aşkar edilmişdir: Lerik rayonu, Lüləkəran kəndi, meşənin yuxarı sərhədi, palıdlı-vələsli meşəlik. N 38°74. 681', E 48°39. 598', H 1300 m.; Masallı rayonu, Kalinovka kəndi, taxıllı-paxlalı biçənək sahəsi. N 39°02. 274', E 48°47. 526', H 16 m.; Lənkəran rayonu, Xanbulançay su dəryaçası, palıd-vələs-dəmir-ağac meşəsində tala yerlər. N 38°66. 570', E 48°77. 493', H 114 m.; Cəlilabad rayonu, Təklə kəndi, taxıl zəmisli kənarı. N 39°26. 127', E 048°36. 520', H 162 m.; Cəlilabad rayonu, Qarayax kəndinin ətrafı, yol kənarı, müxtəlif otlu örüş sahəsi. N 39°22. 670', E 048°45. 562', H 59 m. Aralıqdənizi areal tipinə malikdir. 2n=14, 16, 32. Yüksək qidalı yem bitkiləri qrupuna daxildir. Azərbaycanda daha geniş yayılan *var. genuinum* Rouy et Fouc. Növmüxtəlifliyi ilə yanaşı Lənkəran-Lerik bölgəsində rütubətli yerlərdə hündür boylu (40-60 sm) *var. majus* Boiss. (= *T. suaveolens* Willd.) populyasiyalarına da rast gəlinir (Şək. 12).

Qeyd: Yuxarıda qeyd olunan sonuncu növmüxtəlifliyi bəzi mənbələrdə müstəqil növ statusunda (*T. suaveolens* Willd.) verilir və onun Lənkəran rayonu ərazisində rast gəlinməsi qeyd olunur

(Гроссгейм, 1952). Lakin, bu əlavə tədqiqat tələb edir. Aşağıdakı növmüxtəliflikləri məlumdur: *var. genuinum* Rouy et Fouc.; *var. majus* Boiss.

Şəkil 12. *T. resupinatum* L.

33. *T. tomentosum* L. 1753, Sp. Pl.: 771. – Keçətük ü.y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub [France, Spain and Portugal (Hb. Linn. 930/53 photo)] (Davis, 1970).

B. V-VI. Ovalıq, əsasən dəniz kənarındakı qumluqlarda və nəmli yerlərdə. **BY:** Lənk. ov. (Qamuşevan, Lənkəran, Vel). Aralıqdənizi areal tipinə malikdir. 2n=16. Yem bitkisidir.

Subgen. IV. ***Chronosemium*** (Ser.) Peterm. 1847, Deutschl. Fl.: 140 - Gen. *Chrysaspis* Desv. 1818, Obs. Pl. Env., Angers: 164

Tipus: *T. spadiceum* L.

Sect. 9. ***Chronosemium*** Ser. 1825, in DC. Prodr. 2: 204.

Tipus: *Ch. spadicea* (L.) Greene (*Trifolium spadiceum* L.)

34. *T. grandiflorum* Schreb. 1767, Nova Acta Acad. Leop.-Carol. 3: 477. – *T. speciosum* Willd. 1802, Sp. Pl. 3, 2: 1382; Халилов 1954, Фл. Азерб., 5: 282. – İriyarpaq ü.y.

Tipus: Crete, Hb. Willdenow, 14240 (Holo, B, photo).

B. V-VI. Yuxarı dağ qurşağı. Meşəlik, yol kənarı, qaya çatları, kölgəli yerlər. **BY:** Lənk. dağ. (Lerik, Təng dərəsi, Pirembel), Diab. Seyrək hallarda rast gəlinir. Nadir bitkidir. Arealının dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Şərqi Aralıqdənizi areal tiplidir. 2n=? Yem və balverən bitkidir.

Specimina examinata: Lənk. dağ.: Lerik rayonu, Orand çay, 29. VI. 1962, Q. Axundov və Ə. Xəlilov (BAK); Yardımlı rayonu, Ovoşi kəndinin 4 km-yi, 29. VI. 1968, Ə. Xəlilov (BAK).

35. *T. aureum* Pollich, 1777, Hist. Pl. Palat. 2: 344. - *T. strepens* Crantz, 1769, Stirp. Austr., ed. 2, 2, 5: 411, nom. illeg.; Халилов 1954, Фл. Азерб., 5: 282. – Qızılı ü.y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub (Germany, "In montosis sylvis circa Steinbach").

B. və ya ikiillik. V-VII. Yuxarı dağ qurşağına qədər, bəzən subalp çəmənliyi. Meşə, kolluqlar, meşə talaları, çay sahili, taxıllı fitosenozlar, çınqıllı yerlər, otlu yamac. **BY:** Lənk. dağ. 2017-ci ildə ekspedisiya zamanı Talışdan 3 populyasiyası aşkar edilmişdir: Cəlilabad rayonu, Zəhmətabad qəsəbəsi, müxtəlif otlu çəmən bitkiliyi. N 39°14. 954', E 048°27. 420', H 508 m.; Lerik rayonu, Şovu kəndi, müxtəlif otlu biçənək sahəsi. N 38°72. 853', E 48°70. 012', H 133 m.; Masallı rayonu, Dəşvənt otelin həyəti, paxlalı-taxıllı otlaq sahəsi. N 39°00. 893', E 048°37. 041', H 68 m. Qərbiqaradəniz areal tiplidir. 2n=14. Yem və balverən bitkidir. Boya bitkisi kimi (çiçəkləri) də istifadə oluna bilər.

36. T. campestre Schreb. 1804, in Sturm, Deutschl. Fl. 1: 16. – *Chrysaspis campestris* (Schreb.) Desv. 1818, Obs. Pl. Env. Angers: 164. – Cöl ü.y.

Tipus: Orta Avropadan təsvir olunub ("In allen Provinzen Deutschlands").

B. V(VI) – VI(VII). Arandan yuxarı dağ qurşağına qədər. Qumsal yerlər, çəmənlik, kolluq, meşə talaları. **BY:** Bölgənin bütün rayonlarında geniş yayılıb. Ekspedisiya zamanı bir neçə yerdən (Masallı rayonu, Cəlilabad, Lənkəran, Lerik və s.) populyasiyaları aşkar edilmişdir. Avropa areal tiplidir. 2n=14. Yem və balverən bitkidir. Növmüxtəliflikləri bunlardır: var. *pseudoprocumbens* (Gmel.) Asch. et Gr.; var. *genuinum* Rouy et Fouc.; var. *nanum* (Ser.) Asch. et Gr.

37. T. sebastiani Savi ex Diar. 1815, Med. Flajani: 14. – Sebastian ü.y.

Tipus: Avropadan təsvir olunub (İtaly).

B. V-VI. Orta dağ qurşağına qədər. Meşə talaları. **BY:** Lənk. dağ. (Mamalı, Düzdımlı, Lerik), Diab. (Qız qalası). Nadir bitkidir. Arealının dəqiqləşdirilməsinə ehtiyac vardır. Şərqi Aralıqdəniz areal tiplidir. 2n=?

Specimina examinata: Qob.: Qobustan, Şoradil, 27. V. 1932, A. Kolakovskiy və V. Yabrova (BAK); **Lənk. dağ.:** Vergədüz, Mamalix və Yardımlı arası, 28. V. 1938, A. Qrossheyim (BAK).

38. T. micranthum Viv. 1824, Fl. Lib.: 45. – Xırdaçiçək ü.y.

Tipus: Şərqi Liviyadan təsvir olunub ("Cyrenaica").

B. V-VI. Ovalıq (növün yuxarı dağ qurşağından - Diabardan toplanılan nüsxəsi aşkar edilmişdir - BAK). Rütübətli qumsal yerlər, çay sahili, daşlar arası. **BY:** Lənk. ov. Nadir bitkidir, arealı dəqiqləşdirilməlidir. Atlantik – Aralıqdəniz areal tiplidir. 2n=16.

Specimina examinata: Diab.: Lənkəran, Lerik və Kyz qalası dağı arası, 10. VII. 1930, L. Prilipko (BAK).

39. T. patens Schreb. 1804, in Sturm, Deutschl. Fl. 1,4 16, sine pag. – Əyilən ü.y.

Tipus: «Deutschland» (?).

B. V-VII. Aşağı dağ qurşağı. Mütəlifotlu fitosenoz. **BY:** Lerik rayonu, Şovu kəndi. Atlantik-Aralıqdəniz areal tiplidir. 2n=14.

Qeyd: Talış florasından aşkar edilən bu növ Qafqaz və o cümlədən Azərbaycan florası üçün yenidir.

ƏDƏBİYYAT

Əsgərov A.M. (2006) Azərbaycanın ali bitkiləri. Bakı: Elm, c. II: 284 s.

Əsgərov A.M. (2011) Azərbaycan florasının konspekti. Əlavələr və dəyişikliklərlə (1961-2009). Bakı: Elm, 204 s.

Əsgərov A., Hüseynova A. (2012) Azərbaycan florasında üçyarpaqlı yonca cinsi (*Trifolium* L. s.l., *Fabaceae* Lindl.). *AMEA Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun Elmi əsərləri*, IV: 240-245

Əsgərov A.M., Hüseynova A.K., Məmmədyarova K.A. (2015) Azərbaycan florasının Üçyarpaqlı yonca (*Trifolium* L. s.l., *Fabaceae* Lindl.) cinsinin biomorfoloji təkamül istiqamətləri. *Genetik Ehtiyatlar İnstitutunun elmi əsərləri*, V: 162-169

Əsgərov A.M. (2016) Azərbaycanın bitki aləmi. Bakı: TEASPRES, 444 s.

Məmmədyarova K.A., Əsgərov A.M. (2017) Talış florasının Üçyarpaq yonca (*Trifolium* L. s.l.) növlərinin öyrənilməsinin müasir vəziyyəti. "Müasir təbiət elmlərinin aktual problemləri" mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Gəncə: 23-28.

Аскеров А.М. (2014) Анализ эндемизма флоры Азербайджана. Доклады НАН Азербайджана, 1: 51-55.

Белашова О.В., Шпанько Д.Н. (2012) Сравнительное анатомо – морфологическое исследование цветка видов рода *Trifolium* L. Биологические науки, №1: 143-147

Бобров Е.Г. (1945) *Trifolium* L. В кн.: Флора СССР, 11: 189-261.

Бобров Е.Г. (1967) Об объеме рода *Trifolium* S.L. Бот. журн., 52(№11): 1593-1599.

Бобров Е.Г. (1987) *Trifolium* L., *Chrysaspis* Desv. В кн.: Флора Европейской части СССР, 4: 195-212.

Гельман Д.В., Соколова И.В. (2013) Ботаническая номенклатура: Специфика и современные тенденции развития. Труды Зоологического института РАН (Приложение), №2: 230-237

Гроссгейм А.А. (1930) *Trifolium* L. В кн.: Флора Кавказа, 2: 284.

Гроссгейм А.А. (1952) *Trifolium* L. В кн.: Флора Кавказа, 5: 194-221.

- Казиков А.Л., Джумырко С.Ф.** (1979) Хемотаксономическое изучение рода *Trifolium* L. *Растит. Ресурсы*, **15(вып. 3)**: 344-355.
- Лачашвили И.Я.** (1981) Род *Trifolium* L. В. кн.: *Флора Грузии*, **7**: 145-216.
- Магулаев А.Ю.** (2001) Род *Trifolium* L. (*Fabaceae* Lindl.) во флоре Северного Кавказа. *Вестник СГУ (Ставрополь)*, **вып. 28**: 84-93.
- Мирзоева Н.В.** (1962) Род *Trifolium* L. В. кн.: *Флора Армении*, **4**: 61-82.
- Повыдыш М.Н., Гончаров М.Ю., Яковлев Г.П.** (2014) Морфологические особенности цветка «базальных мотыльковых» и их таксономическое значение. *Бот. журн.*, **№4**: 377-383.
- Росков Ю.Р.** (1989) О направлениях эволюции и основных таксономических подразделениях в группе *Trifolium* s.l. (*Fabaceae*). *Бот. журн.*, **74(№1)**: 36-43.
- Росков Ю.Р.** (1990) Новые виды и новые номенклатурные комбинации в родах *Lupinaster*, *Chrysaspis*, *Trifolium* и *Amoria* (*Fabaceae*). *Бот. журн.*, **75(№5)**: 715-720.
- Халилов Э.Х.** (1954) *Trifolium* L. В.кн.: *Флора Азербайджана*. Баку: **5**: 272-307.
- Халилов Э.Х.** (1967) О новом виде клевера (*Trifolium topczibaschovii* Chal. sp. nova) из Азербайджана. *Докл. АН АзербСССР*, **№9**: 60-62.
- Халилов Э.Х.** (1972) К изучению систематики клеверов Кавказа. *Материалы по флоре и сист. высш. раст. Азербайджана*, с. 14-25.
- Яковлев Г.П.** (1991) Бобовые земного шара. Л.: Наука, 144 с.
- Alston R.E.** (1966) Chemotaxonomy or biochemical systematics. In: *Comparative Phytochemistry*, 1966.
- Britten E.J.** (1963) Chromosome numbers in the genus *Trifolium*. *Cytologia*, **28(4)**: 428-449.
- Chen C.-C., Gribson P.B.** (1971) Karyotypes of fifteen *Trifolium* species in section *Amoria*. *Crop Sci.*, **11(3)**: 441.
- Ellison N.W., Liston A., Steiner J.J., Williams W.M., Taylor N.L.** (2006) Molecular phylogenetics of the clover genus (*Trifolium* – *Leguminosae*). *Molecular Phylogenetics and Evolution*, **39**: 688-705.
- Gillett J.M., Taylor N.L.** (2001) *The World of Clovers*. USA: Iowa State University Press.
- Haerinasab M., Rahiminejad M.R.** (2012) A taxonomic revision of the genus *Trifolium* L. sect. *Fragifera* Koch (*Fabaceae*) in Iran. *Iran. J. Bot.*, **18(1)**: 22-30.
- Hossain M.A.** (1961) A revisio of *Trifolium* in the Nearen East. *Notes Roy. Bot. Gard. Edinb.*, **23(3)**: 387-481.
- Lojacono M.** (1883) Rivisione dei Trifolli dell America settentrionale. *Nuovo Giorn. Bot. Ital.*, **15(2)**:
- Pennington R.T. et al.** (2000) New insights into floral evolution of basal *Papilionoideae* from molecular phylogenies. *Advances in legume systematics, part 9*: 233-248.
- Polhill R.M.** (1994) Classification of the *Leguminosae*. *Phytochemical dictionary of the Leguminosae* (eds. F.A.Bisby, J.Buckingham, J.B.Harborne). New York: 8-39.
- Presl C.B.** (1831) *Trifolium*. In: *Symbolae Botanicae*. Ed. J.G.Calve. Prague: 44-50.
- Salimpour F., Mostafavi, Fariba Sh.** (2007) Micromorphologic study of the seed of the genus *Trifolium*, section *Lotoidea*, in Iran. *Pakistan Journal of Biological Sciences*, **10 (3)**: 378-382.
- Savi G.** (1810) Observations in various *Trifolium* species. *Florentiae*.
- Seringe N.** (1825) *Trifolium*. In: A.P.Decandolle. *Prodromus Syst. Nat.*, **2**: 189.
- Turner B.L.** (1969) Chemosystematics: recent developments. *Taxon*, **10(2)**: 1.
- Yakovlev G.P., Sytin A.K., Roskov Yu.R.** (1996) Legumes of Nortern Eurasia. A Checklist. Published by Royal Botanic Gardens. Kew: p. 465, 509.
- Zohary M.** (1970) Genus *Trifolium* L. *Flora of Turkey*, **3**: 384-448
- Zohary M., Heller D.** (1984) *The genus Trifolium*. Yerusalem: 606 p.
- Zoric L., Merkulov L., Lukovic J., Boza P.** (2012) Comparative analysis of qualitative anatomical characters of *Trifolium* L. (*Fabaceae*) and their taxonomic implications: preliminary results. *Plant. Syst. Evol.*, **298**: 205-219.

Таксономический Обзор Видов Клевера (*Trifolium* L.) Флоры Талыша

Э.М. Гурбанов¹, К.А. Мамедьярова²

¹*Бакинский государственный университет*

²*Институт генетических ресурсов НАН Азербайджана*

На основании критического анализа экспедиционных, гербарных и литературных данных во флоре Талыша установлено наличие 39 видов и 14 разновидностей клевера (*Trifolium* L. s.l), относящихся к 4 под родам и 9 секциям. На основании многотомника «Флора Азербайджана» (1954), для каждого вида указаны их номенклатурные типы и распространение в регионе по ботанико-географическому районированию. Также для каждого из указанных видов отмечены: приоритетные названия, источники происхождения, основные синонимы, экоморфы, фенофазы, биотопы, диплоидное число хромосом, географические типы и значения. Подчеркивается, что для уточнения статуса ряда спорных видов клевера и их распространения на территории региона необходимо проведение дальнейших исследований.

Ключевые слова: *Талыш, бобовые, клевер, систематика, род, вид*

Taxonomic Review Of The Three Leaf Clover (*Trifolium* L.) Species In The Talish Flora

E.M. Gurbanov¹, K.A. Mammadyarova²

¹*Baku State University*

²*Genetic Resources Institute, Azerbaijan National Academy of Sciences*

For the first time the taxonomic summary of the *Trifolium* L. genus was given according to the information obtained from expeditions, analysis of herbarium materials and literature data. The presence of 39 species and 14 varieties of clover (*Trifolium* L. s.l), belonging to 4 subgenus and 9 sections, was established. The information was presented on priority names, sources of origin, major synonyms, nomenclatural types, geographic types, phenophases, biotopes, ecomorphs, chromosome number, and significance. It is emphasized that further research is needed to clarify the status of a number of disputed clover species and their distribution in the region.

Keywords: *Talish, legumes, three leaf clover, taxonomy, genus, species*